

Akik kimentek Izraelbe, valahogy kihúzták magukat

RÁCZ LAJOS BESZÉLGETÉSE KONRÁD GYÖRGGYEL

– Több beszélgetésünk alkalmával is előkerült Izrael állam és a hozzá való viszonyod,¹ ezért úgy gondolom, érdemes a témának egy külön beszélgetést is szentelni. Izrael állam megalapítása a zsidóság történetében egy közel kétezer éves kizárólagos diaszpóralétet zárt le, igaz nem teljesen, hiszen a 15 milliós zsidóságból hozzávetőlegesen 5 millió él Izraelben.

– Érdekes kérdés, hogy kit számítunk zsidónak. Hallottam erről egy anekdotát Izraelben, amely szerint mondták Ben-Gúriónnak, aki megalapította Izrael államot, és az első miniszterelnöke is volt, hogy sokan jönnek a Szovjetunióból olyan zsidók, akikről nem lehet tudni, hogy valójában azok-e. Erre azt válaszolta, ha valaki olyan hülye, hogy zsidónak mondja magát, akkor zsidó.

– Radikális meghatározás, de a kérdés jobbjára azért úgy vetődik fel, hogy a zsidóság etnikum vagy vallás. Ami azért is érdekes, mert születtek olyan DNS-vizsgálatokra alapozott kutatási eredmények a közelmúltban, amelyek szerint az európai zsidóság jelentékeny része feltételezhetően etnikailag török eredetű.²

– Nem egyszerű ilyen meghatározást készíteni, hiszen mindegyik esetében van valamilyen nem megfelelés, aminek következtében a definíció készítője kizár olyanokat, akik pedig úgy gondolják, hogy a közösség tagjai.

– Neked van valamilyen meghatározásod?

– Nincs, szerintem bárki lehet zsidó, aki annak mondja magát. Haraszi Miklós barátomnak a felesége katolikus családban nőtt fel, aztán betért, és jelenleg a budapesti hitközség egyik fontos szereplője.

– Amikor a Madách Gimnáziumban töltött évekről beszéltünk, említetted, hogy nem vonzott a cionista mozgalom.

– Inkább a cionista ifjúsági szervezet szokásai voltak ellenszenvesek számomra, ráadásul az a helyzet, hogy engem minden közösség taszít, ahol nagyon együtt kell lenni és össze kell tartozni. Igyekeztem az ilyen helyekről távol maradni, vagy ha ez nem sikerült, akkor időben ellógni. Nem vonzott a közösségben való feloldódás lehetősége. Az unokatestvérem, Zádor

---

¹ Erre a beszélgetésre 2016. október 26-án került sor Konrád György alagsori dolgozósobájában Budapesten.

² Arthur Koestler „A tizenharmadik törzs” című, 1976-ban megjelent könyvében fejtette ki azt az elméletet, hogy az európai zsidóság döntően a Kazár Birodalom menekültjeire vezethető vissza. Eran Elhaik, a John Hopkins Egyetem biológusa hasonló eredményekre jutott DNS-vizsgálatok eredményeként: Elhaik, E. (2012): The missing link of Jewish European Ancestry: contrasting the Rhineland and Khazarian hypotheses. *Genome Biology and Evolution* 5/1.

István, akivel napra egyidős voltam, megpróbált beszervezni a MADISZ-ba, még egy lányt is rám uszított, de inkább elmenekültem, és megmaradtam polgári individualistának.

– *Menjünk vissza egy kicsit korábbra. Amikor 1944-ben István unokatestvéred odaköltözött hozzátok Újfaluba, és említetted, sokat beszéltek arról, miként oldható meg a kialakult helyzet. Felvetődött a beszélgetéseitekben egy önálló zsidó állam lehetősége?*

– Nem. Arról viszont már olvastam egy könyvet, hogy zsidó telepések élnek Palesztinában, azt hiszem egy magyar újságíró úti beszámolójában.

– *Milyen megoldási, túlélési lehetőségekkel számoltatok 44-ben?*

– A legnaivabb az volt, hogy talán majd a magyar hadsereg ellenáll, végül már csak abban reménykedtem, hogy Egyed alezredes úr, a berettyóújfalui helyőrség parancsnoka nem engedi be a német tankokat.

– *Biztosan hallottad már azt az anekdotát, hogy amikor a német megszállás előtt megkérdeztek egy német tábornokot, mennyi időt vesz igénybe Magyarország megszállása, azt válaszolta, hogy amennyiben a magyarok ellenállnak egy nap, ha nem állnak ellen, akkor kettő, mivel az utóbbi esetben meg kell hallgatniuk az üdvözlőbeszédeket is.*

– Nem mondanám, hogy lett volna a németek irányába valami kitörő lelkesedés, inkább csak óvatosan nézegették őket.

– *Volt olyan személy a környezetemben, akit már 1945 előtt is foglalkoztatott egy önálló zsidó állam megvalósításának a lehetősége?*

– 44 nyarán Budapesten találkoztam az egyik nagyváradai unokabátyámmal, Steiner Ernővel, akinek az édesapja optikus volt Váradon, Ernő pedig fotós lett. Búcsúzni jött, mert behívták munkaszolgálatra valahová dél felé, de mondta, hogy át fog szökni a partizánokhoz, és elkeveredik valahogy Palesztinába. Ezt nagyon kalandosnak találtam, mindenesetre az Ernő tényleg eljutott Palesztinába, ahonnan 45-ben visszajött, és a háború utáni zavaros időkben ilyen vagány csempész kalandokban vett részt teherautó-sofőrként. Aztán felhagyott a csempészkedéssel, és visszament Palesztinába, tagja volt a Stern csoportnak, harcoltak az angolok ellen is, mivel azok nem engedték be a táborokból érkezett bevándorló zsidók hajóit. Aztán amikor véget ért a háború, optikus lett Jeruzsálemben.

– *Kik vándoroltak még ki a nagyváradai rokonságból?*

– Volt egy másik unokanővérem, a Schwarz Éva, édesanyám legidősebb nővérének, Margit néninek a lánya. Nagyon szép lány volt, hozzáment egy Farkas Pál nevű drogerista vegyészhez, és volt egy nagyon szép kislányuk. A nagyváradai gettóból deportálták őket, a Margit nénit, Évát és a kislányt. Amikor megérkeztek a táborba, nem értette az Éva, hogy csíkos ruhás emberek miért veszik ki a kezéből a gyereket, és nyomják a Margit néni kezébe. Aztán később megértette, ha a gyerek a kezében van, akkor együtt mennek a gázba. Ezek a csíkosok meg tudták, hogy az öregasszony meg a gyerek megy a gázba, és akkor ez a fiatal nő még életben maradhat. Életben maradt, elvitték Bergen-Belsenbe, ahová borzasztó állapotban, legyengülten és tífuszosan érkezett meg. Aztán valahogy egy másik táborlakótól megtudta, hogy a férje, a Pali egy másik tífuszos táborban van. Kölcsönösen mentek a hírek ide-oda, és az a pusztaság tény, hogy a másik még él, életben tartotta őket. Eljöttek Nagyváradra, de az nem volt számukra egy örömdetes visszatérés, úgyhogy nem maradtak sokáig, és végül kivándoroltak

Izraelbe. Még Váradon találkoztam velük, sokat sétálgattam akkoriban, és ott szoktam rá az iszákosságra.

– *Mint a körülmények áldozata.*

– Amennyiben Váradon kaptam egy lakást, amelynek a tulajdonosa a barátműjénél lakott. Ez egy nagyon jó lakás volt, a Körösre néző erkéllyel, és egy nagy szekrénnel, amiben felül könyvek, alul pedig italok voltak.

– *Te pedig fogékony korban voltál. De amikor hallottál a kivándorlásról, nem foglalkoztatott a lehetőség?*

– Én ezeknek a hülye berettyóújfalui törzsökös polgár zsidóknak a mentalitásában nevelkedtem, akiknek egyáltalán nem jutott eszükbe, hogy bárhová is elmenjenek. Talán meséltem már a Tardos Tibor történetét. Tardos Tibor édesapja okos ember volt, elment Prágába, ahol volt egy angol diplomata ismerőse, akit megkérdezett, hogy ha Hitler lerohanja ezt a térséget, akkor az angolok megakadályozzák-e. Mire ez a diplomata azt mondta, kötve hiszi. Úgyhogy amikor Henrik bácsi visszajött Berettyóújfaluba, elment a körorvoshoz, letett egy arany cigarettatárcát az asztalra, és azt kérte, hogy minősítsék a fiát katonai szolgálatra alkalmatlannak, és aztán szerzett engedélyt arra is, hogy a Tibor kiutazzon Párizsba, ahol korábban egyetemre járt. De a Henrik bácsi ottmaradt Újfaluban, Tibor pedig Franciaországban túlélte a háborút, részt vett a Resistance-ban is. 1948-ban aztán adódott egy egyszeri lehetőség a szabályszerű kivándorlásra is, és az ismerősök közül többen elmentek ekkor.

– *Kik?*

– Akiről tudok, a Kepes Jóska felíratta magát, de aztán a végén nem ment el. Kun László unokabátyám viszont hivatalosan kivándorolt Romániából. A legnagyobb részük azért illegálisan ment ki, valahogy nem volt bennük bizalom az államhatalommal szemben. Ilyen volt egy berettyóújfalui fiatal férfiakból álló csoport, akik együtt voltak munkaszolgálatosok, és a többségüknek megölték a családját. Valahonnan szereztek teherautókat, aztán Csehszlovákián és Bajorországban át sikeresen megérkeztek Izraelbe, és ott egy Naharija nevű városban telepedtek le, és próbálták meg folytatni a berettyóújfalui életüket. A Kertész Jankó, aki suszter volt, és akihez sok kedves emlékem kötődik, Naharijában is ott ült a háromlábú székén, és szórakoztatta a köré gyűlt kuncsaftokat, ugyanúgy, mint Újfaluban. Apám mindig azzal fenyegetett, ha az iskolát hanyagul kezelem, akkor bead a Kertész Jankóhoz inasnak.

– *És vonzott a lehetőség?*

– Rettenetesen, mert ahányszor csak cipőt javíttatni vagy csináltatni mentem Kertész Jankóhoz, mindig pompás hangulat uralkodott nála, mindig sokan álltak körülötte és hallgatták. A Jankót egy hrabali figura volt, ült a háromlábú székén, és szórakoztatta az egybegyűlteket, és ezt a háromlábú széket áthelyezte Naharijába. De a költözésre a 30-as években még nem volt nagy hajlandóság, apám azt mondta, hogy az apja és a nagyapja is itt lakott, ő nem megy el innen. Ezek az újfalui zsidók ilyen többgenerációs családok voltak, azt gondolták, hogy az ő családjuknak megvan ott a faluban a helye. Ezért volt az, hogy 45-ben oda akartam visszamenni, és aztán 48-ban, amikor legális alkalom és út kínálkozott a kivándorlásra, akkor a szüleim megkérdeztek bennünket, az Évát és engem, hogy akarunk-e menni, és mindketten azt mondtuk, hogy nem.

– *Mérlegelted vagy zsigerből döntöttél?*

– Inkább az utóbbi történt. Benne voltam már egy iskolában, egy baráti körben, otthonosan éreztem magam a magyar nyelvben. Minden más lehetőséget csak egy fantasztikus elképzelésnek tekintettem, nem volt számomra realitása. 48-ban jöttem Debrecenből Budapestre, és szerettem itt élni. Ami nem azt jelentette, hogy ne követtem volna érdeklődéssel a híreket, amelyek külföldről jöttek. Tudtam, hogy az osztályból a Held Péter és a Szigeti Iván azt tervezik, hogy elmennek az országból, és azt is tudtam, hogy volt olyan osztálytársam, aki tájékoztatta ezekről a szándékokról az államvédelmet.

– *És elkapták őket?*

– Volt, akit igen, de a Péter és az Iván kijutottak. A Held Péter kitűnő építész lett, de én úgy emlékszem rá az osztályból, hogy milyen kitűnően tudta játszani Pant a Stan és Panból, nagyon humoros és mulatságos ember volt. A Szigeti Iván pedig egy széplélek volt, együtt jártunk ki a Margit-szigetre, vittük magunkkal az Isteni színjátékot a Babits fordításában, olvastuk és beszélgettünk róla. Ebből a Szigeti Ivánból páncélos dandártábornok lett, Simón Peresz egyik munkatársa, és ő irányította Izrael amerikai fegyverbeszerzéseit. Érdekes életpályák voltak ezek, de itthon is voltak érdekes életpályák. Ugyanakkor a generációnknak a megcsapolása több soron is megtörtént, 45/46-ban, 48-ban, és 56-ban a leginkább, de én mindig maradtam, a külvilág hírei viszont érdekelték. A szüleim szerény anyagi körülmények között éltek, és volt egy szobájuk, amit kiadtak egy fizetővendég-szolgáltatnak. Ebbe a szobába időről időre jöttek Izraelből is turisták, akik meséltek arról, hogy milyen náluk az élet. Volt egy negatív indítéka is a maradásomnak, nem gondoltam, hogy bármilyen más nyelven tudnék úgy, mint magyarul, és miért menjek egy távoli kis országba, aminek nem is beszélem a nyelvét.

– *Hogyan gondoltál Izraelre?*

– Jó, hogy van, mert ha ég a föld a lábad alatt, oda mehetsz, van hova elmenni.

– *Számodra Izrael egy pánikszoba?*

– Egy menedék. Ahol mindenki zsidó, ott abból nincsen nagy probléma, ha te is zsidó vagy. A változatosságot pedig garantálja, hogy 152 országból jöttek össze. Ez a tarkabarka népség tetszett nekem, érdekesnek találtam. Aztán amikor a 70-es években cenzúra alá kerültem, betiltott író lettem, és hát a barátaim között is abszolút kisebbségi lettem, mivel egyikük sem követte azt az utat, amit én. Ekkor kezdtem el gondolkodni azon, hogy van-e olyan hely, ahol természetesen lehetek az, aki vagyok, és nem kell igyekezniem.

– *Azért még ott van a nyelv.*

– Igen, most ugrok egy nagyot. 1986. Jutkával ülünk egy ilyen reptéri kisbuszban, megyünk Jeruzsálemből a tel-avivi repülőtérre, Jutkával csendesen beszélünk a benyomásainkról, és mondtam, hogy nagyon jó kis ország ez, csak hát a nyelv.

– *Mármint a héber?*

– Igen, az angolt meg tudnám tanulni, de a hébert már nemigen. Ugyanakkor lépéseket tettem a kettős állampolgárság megszerzése érdekében.

– *Mikor?*

– 86-ban, az első izraeli utam idején a kettős állampolgárságra vonatkozó szándékomat elmondtam Ámosz Oznak, aki ezt továbbadta Simón Peresznek, és meg is látogatott bennünket

valami hivataltól egy kedves hölgy. Aztán nem erőltettem a dolgot, mivel azt gondoltam, hogy a 80 éves anyámat átültetni nagyon bonyolult volna, és talán nem is lenne helyes. Szóval hagytam a dolgot, és elaludt az ügy. De ugorjunk vissza az időben néhány hónapot, tisztázandó, hogy is kerültem Izraelbe. 1986-ban volt egy Pen világtalálkozó New Yorkban. 1978-ban jártam először New Yorkban, és nagyon el voltam bűvölve. Na, most ennek a Pen kongresszusnak a központi témája az író képzelete és az állam képzelete volt.

– *Kicsi az átfedés.*

– Én is tartottam egy előadást, és eléggé elfogadott voltam, de belesöpöpentünk egy darázsfélszekbe, mert akkoriban volt az első nagy hulláma a genderszemlélet terjedésének. Ebben a közegetben Norman Mailer, aki egy bolondos krakéler kötekedő fráter volt, belekötött a nagyon önérzetes írókba, akik számolták, hogy hány férfi és hány nő ad elő a kongresszuson. Mailer a férfi túlsúlyt azzal indokolta, hogy: *lányok, nem vagytok elég jók*. Mire többen megakarták verni. Aztán végül Donald Barthelme és Hans Magnus Enzensberger kitalálták ravasz módon, hogy csak külföldi írók legyenek a pódiumon, az amerikaiak pedig egyáltalán ne, mivel a külföldiek tiszteletudóbbak voltak a nőkkel. Ezen a kongresszuson Erdély ügyében is angazsáltam magam a Csoóri Sanyival meg a Halmos Lacival együtt. Az egyik fórumon jegyelt meg valaki, hogy itt van a három K: Danilo Kiš, Milan Kundera és Konrád György.

– *Közép-Európa képviselőként.*

– Igen, ebben az időben már úgy léptünk fel, mint közép-európai írók, amit leginkább az oroszok sérelmeztek pártállásra való tekintet nélkül. De volt ott egy izraeli irodalmi személyiség, aki éppen erre figyelt fel, és megkérdezte, hogy van-e kedvünk elmenni Izraelbe megnézni az országot. Volt hozzá kedvünk, de Danilo egy kicsit fáradt volt, mert valamilyen operáción esett át. A Jerusalem Literature Fund hívott meg bennünket, és a Mishkenot Sha'ananimban laktunk, ahol ösztöndíjas tudósokat és művészeket szállásoltak el. Gyönyörű helyen van, remek kilátás nyílik a városra, a Jaffa kapura és a Gyhennára. Nagyon tetszett a táj, elsősorban az a fehér kövekből való építkezés. Nagyon szerettem ödöngeni a különféle negyedekben, az örmény negyedben, az arab negyedben, a zsidó negyedben szerettem ülni a Mózes kapuja vendéglő teraszán. Nézni, ahogy pénteken nagy sietősen mentek a zsidók a falhoz, az arabok a maguk templomába, az örmény keresztények is mentek valahova, szóval egy ilyen nagy keveréke az etnikumoknak, a vallásoknak és a viselkedésmódoknak. Éreztem a veszélyt is, de nem zavart. Egyszer arra lettem figyelmes, hogy a szállodában a portásnő a telefonon tracscol a barátnőjével, odalép hozzá egy türelmetlen férfi, lenyomja a telefon gombját, elveszi a telefont, és hívja a rendőrséget, mert talált egy gazdátlan csomagot. A csomagban pokolgép volt, és ha ez a férfi nem elég figyelmes, akkor én most nem vagyok itt. Ez a készség, ez az en garde állás szokatlan volt számomra.

– *A családi emlékezetből volt valami tudásod Izraelről?*

– A Schwarz Paliról már beszéltem, egy kedves bohém fickó volt, jó teniszező, akit az apja az exeteri orvosegyetemre íratott be. De nem jöttek a hírek Pali dicsőséges előrehaladásáról a tudományokban, az apja gyanút fogott, és kiment Angliába. Bement az egyetem tanulmányi osztályára, ahol mondták neki, hogy ilyen nevű hallgató nincs a nyilvántartásban. Erre aztán megmutatta a Pali fényképét, ja, igen, ő a Paul, a teniszkлуб közismert alakja, és mondták, hogy róla mi is tudunk fényképet mutatni, a fényképen vigyorogva állt két csinos angol lányval a hóna alatt. Aztán Pali a háború idején megszökött a munkaszolgálatból, a Máramarosi-

havasokban szervezett egy ellenálló csoportot, amiben voltak magyar munkaszolgálatosok, szökött magyar és román katonák, voltak vagy százan-kétszázan, nem volt sok fegyverük, de azért nem volt jó őket zaklatni, és a németek békén is hagyták őket. Ezután kiment Palesztinába, csatlakozott a Stern csoporthoz, és harcolt egészen Izrael állam megalapításáig. De őt az állam már nem érdekelte különösebben, és visszament Angliába, ahonnan valahogy elkeveredett Skóciába egy fogadóba, ahol is beleszeretett a fogadósnőbe, aki egy nagy vörös hajú és élénk természetű nő volt, elvette feleségül, és ott élt fogadós-ként élete végéig. Egy államot felépíteni és működtetni kevésbé volt vonzó ennek a zabolátlan rokonnak. De voltak kudarcos próbálkozások is, ilyen volt Frank Pista, aki az egyik nagyváradai nagynéném férje volt. Nagydarab erős ember, és őrá bízta rá az egyik fakitermelő telep vezetését.

– *De amennyire emlékszem a történetére, hiányoztak ehhez a képességei.*

– Úgy ahogy, volt, amihez megvolt a képessége. Mindenesetre kedveltem, egyszer, amikor anyám megbüntettetett valamiért, és ágyban kellett maradnom, akkor ebéd után kilopott a szobából, és elvitt a patakra pisztrángot fogni. Beleállt a hideg vízbe, lenyúlt és elkapta a pisztrángot, ehhez jól értett. De ugratott is gyakran, azt mondta, hogy biztosan nagy Talmudtudós akarok lenni, mivel Újfaluban mellettünk volt a zsinagóga. Ilyen zsidózó zsidó volt, aki állandóan perelt, másfelől viszont egy komoly zsidó is volt, aki minden szombaton ment a templomba.

– *Ezt belső ellenzéknek szokták nevezni.*

– Szép volt Mezőtelegden az élet, de a Frank Pista bácsi valamiért elégedetlen volt a helyzetével, és valamikor a 30-as évek legelején kiment Palesztinába azzal a szándékkal és abban a reményben, hogy ott szolid anyagi alapokra tesz szert. Ehelyett kétségbeesett poste restante táviratok érkeztek, küldjenek annyi pénzt, hogy hazajöhessen. Nem volt neki való az a nagy fegyelem, ahogy Palesztinában éltek a zsidók. De amikor végül hazajött, sokszor vágyódott vissza, és mesélt az ottani életről. Aztán amikor Mezőtelegden megkapták az értesítést, hogy be kell menni a nagyváradai gettóba, akkor Pista bácsi befogott két szép lovat a hintóba, a feleségével és a fiával bekocsiztak, és egyikük sem jött vissza.

– *Térjünk vissza az izraeli utadra, onnan kanyarodtunk el.*

– A Jutkával mentem, de utánunk jött aztán a Miklós fiam, Juli és a Dorka is. Szép turistaidő volt, és rögtön lett egy barátunk, egy Eli Tal nevű biológus, akiről kiderült, hogy ugyanabban a házban lakott, mielőtt elkerült Magyarországról, ahol én is laktam a Szilágyi Dezső tér 4. szám alatt. Élénk, intellektuálisan nagyon mozgékony ember volt, komoly kutatói eredményekkel. Pesten a piaristákhoz járt, de amikor bejöttek a németek 44 márciusában, akkor olyan hatodikos-hetedikes lehetett, egy katolikus barátja odament hozzá, és azt mondta, neked szükséged lehet az én irataimra, odaadta az iratait, és azt tanácsolta, hogy Dél-Erdélyen keresztül tünjön el valahogy, amíg lehet. Eli egy kis partizánkodás után letelepedett Izraelben, elvégezte az egyetemet, és tudományos kutató lett belőle. Kérdeztem tőle, hogy mit vártál attól, hogy letelepedsz Izraelben. Azt mondta, azt akartam, hogy a fiam ne olyanok legyenek, mint én. Eli rebbenékeny, nyitott, sokat méléző ember volt, és szerette volna, ha a fiai strammabbak lesznek nála. Egyszer aztán elmentem vele látogatóba az egyik fiához, aki éppen egy közeli katonai táborban teljesített szolgálatot. Megjelent egy kisportolt óriás, aki tényleg nem hasonlított az apjára, aztán együtt ebédeltünk, és nehéz volt vele társalogni.

– Mérei Ferenc mondta, hogy szerinte mindösszesen két férfi archetípus létezik: a katonatiszt és a filozófus.

– Farkas Paliról és Schwarz Éváról már beszéltem, Izraelben telepedtek le a háború után, volt egy patikájuk és egy drogériájuk Jeruzsálemben. Beágyazódtak a város nagypolgári intelligenciájába, a miniszterelnök kártyapartnerei lettek. Pali hurcolt bennünket autón a városban, amiből következett egy ilyen relatív szociális otthonosság. De aztán amikor megyünk Pali-val, az autó előtt az út közepén ment egy fekete kalapos szakállas pájeszes nagydarab ember, és jobbról-balról fogta a gyerekei kezét, és a gyerekek is fogták egy másik gyerek kezét. Így öten mentek az útesten, és nem tértek ki, úgy gondolták, hogy mivel szombat van, senkinek sem szabad autóba ülnie. Pali megállt, és azt mondta, ezek állatok, aztán kikerülte őket. A temetőbe mentünk, Évának és Palinak már Izraelben született egy lánya és egy fia, és a fiú a jom kippuri háborúban elesett, hozzá mentünk. Aztán náluk vacsoráztuk, és mondom a Palinak, tudod, én rossz zsidó vagyok.

– *Miért gondolod ezt?*

– Nem nagyon vagyok vallástartó és nem tudok héberül sem.

– *Mit mondott erre a Pali?*

– Azt mondta, hogy olyan nincs. Vagy zsidó vagy, vagy nem vagy zsidó. Lehet, hogy mégsem vagyok rossz zsidó, szoktam gondolkozni rajta, mostanában voltam kétszer templomban is, de az egyiknek nem lett jó vége.

– *Miért?*

– Van egy nagyon aranyos fiatal rabbi a Frankel Leó utcai zsinagógában, és amikor meglátott, megfogta a csuklóm, és felvezetett a tóraszekrény elé, szemben a gyülekezettel, ami tulajdonképpen nagy megtiszteltetés. Ott volt az a sok ember és nézett, nekem pedig tudnom kellett volna, hogy mikor mit kell csinálni, de nem mindig tudtam.

– *Miért döntöttél úgy, hogy elmész a zsinagógába?*

– Ábel unokám, Miklós fia úgy döntött, hogy betér. Miklós fiam édesanyja, Juli, katolikus.

– *Miklós melyik felekezetet választotta?*

– Miklós nem tért be.

– *És Dorka?*

– Ő sem, ugyanakkor a férje zsidó, de ő sem tartja a vallást.

– *Térjünk vissza egy gondolat erejéig a Farkas Pali történetéhez. Nemrég olvastam Gordon Thomas brit újságíró könyvét a Moszadról, amelyben gyakorlatilag az összes Moszad-vezető az ortodox zsidó pártokat nevezi a szervezet legfontosabb belső ellenségének. Olybá tűnik, hogy elképesztően mély törésvonal van Izraelben az ortodoxok és a szekularizált izraeliek között, olyannyira, hogy a két csoport tagjai gyűlölik egymást.*

– Kétségtelenül van valamiféle összeférhetetlenség. Sétálok Jutkával a Mea Shearimban, oda jön hozzánk egy nagyon finom arcú 15 éves forma fiú, és azt mondja, hogy ezt nem lehet. Mit nem lehet? Kézen fogva mentünk, és azt ott nem lehetett. Mondom neki, hogy a feleségem. Mondja, hogy akkor sem lehet, és néz rám mély meggyőződéssel. Végül elengedtem a Jutka kezét, hogy ne bántsam meg a fiút. Hajdú András mondta, aki nagyon jó zeneszerző, Izrael egyik legnevesebb művésze, Kurtág és Erdély Miklós osztálytársa és barátja volt. Szóval azt

mondta az András, hogy van hat gyereke, de szombat délután, amikor kimegy a szombat, mindannyian úgy érzik, hogy ők is felszabadulnak, és megszabadulva mennek ki, mert ha az emberektől elvárnak valamit, hogy tegyem vagy ne tegyem, akkor az valamilyen módon rab-ság. Most ugrok egy helyszínt. Megyek Csfátba, más néven Safed a neve, az egy város közel ezer méter magasan Galileában, egyike a zsidók négy szent városának (a másik három: Jeru-zsálem, Hebron és Tiberias) ahonnan kétfelé lehet lelátni, ha jobbra nézel, akkor a Földközi-tengert látod, ha pedig balra, akkor a Tiberias-tavat. Sokan úgy vélik, hogy a Messiás, ameny-nyiben eljön, akkor Csfátba fog megjelenni. Felmegy a hegy tetejére, ahol van egy tér, és ott a tudósok köré gyűlnek, és megvizsgálják.

– *Pedig mindketten tudjuk, hogy Berettyóújfaluba fog eljönni a Messiás.*

– Nem kétséges.

– *A Herpály dombtól kicsit jobbra, Gáborján felől érkezik majd.*

– De hogy közeledjünk a témához, a lépcsőn megyek felfelé Csfátba, a lépcsősor lentről a sí-rok közül vezet fölfelé, és amikor már a bő felénél vagyok a lépcsősornak, hallom, hogy egy asszony, aki egy kis kertecskét ápolt, magyarul beszélget a férjével. A szavaknak ismerős bi-hari íze volt, és amikor szóba elegyedtünk, kiderült, hogy nagyváradiak. Az asszonyság el-mondta, minden nap főz valamit a Messiásnak, mert azt képzei, hogy mire eddig elér a lép-csőn, addigra nagyon elfárad és elcsügged, úgyhogy jobb, ha eszik valamit, mielőtt a tudósok ott fenn megegzaminálják. Ha a Messiás estig nem jön el, akkor a férje megeszi az ételt.

– *Ne vesszen kárba.*

– Tetszett nekem, és érdekesnek találtam a különféle zsidó templomi közösségeket. Ezek úgy jöttek létre, hogy amikor kiűzték a zsidókat Franciaországból, és letelepedtek Csfátba, ami akkor a török szultán fennhatósága alatt lévő kisváros volt, minden nagy tudós alapított ma-gának egy templomot és egy templomi közösséget. Talán a legnagyobb teológus közülük a kabbalista Isaac Luria volt. Az egyik ilyen templomban ülök egy nagy faragott széken, hátra-nézek, és a fejem mellett van egy lyuk a szék támlájában, egy puskagolyó nyoma. Ebben a székben valamikor egy nagy tudós ült, lehet, hogy a Luria, le akarták löni, de nem találták el, és megmaradt, ezért szeretnek oda ülni emberek, akik szerencsére vágynak. Érdekesek a tár-gyak, mert képesek időutazásokat elindítani. Ha visszagondolok a rokonaimra, úgy emlék-szem, hogy akik kimentek Izraelbe, valahogy kihúzták magukat.

– *Önérzetesek lettek?*

– Igen, abból is lehetett látni, hogy ki hogyan megy a járdán. Voltak napsütötte, tarka-barka szellős ingekben öltözött emberek, akik a járda közepén mentek, és lehetett látni nagyon fe-hér bőrű és törekenyebb embereket, akik a járda fal felőli oldalán közlekedtek lehajtott fejjel, ők voltak azok, akik frissen érkeztek a Szovjetunióból.

– *Szerinted miért nem költözik minden zsidó Izraelbe?*

– Kérdeztem erről Ámosz Ozt, szerinted nem irreális, hogy ide várjátok az összes zsidót. Azt mondta, hogy nem. De mondom neki, hogy így is olyan szűken vagytok, az egész ország ki-sebb, mint a Dunántúl, és van ez a verekedés a terület miatt. Azt mondja, hogy mi megva-gyunk egymással így együtt. Persze azért nem véletlen, hogy a moszadosok és a katonák ne-hezettelnek az ortodoxokra, mert nekik nem kell beállniuk seregbe, és mindenféle más privilé-giumaik is vannak azzal megokolással, hogy ők jesivában tanulnak, és fenntartják a tudást.

A többiek viszont azt mondják, hogy inkább menjenek ők is csak katonának. Érdekes jelenség egy ortodox család, vannak a fekete hosszú kaftános, jellemzően sovány, lengő pajeszos, nagyon átszellemült vékony arcú férfiak, és mellettük narancssárga ruhákban a teltkarcsú nők, a feleségük. Nem fogják egymás kezét, áll egymás mellett ez a két nagyon különböző alak, a szilfidebb férj és a bővérű asszony. A férj tartja fenn a vallás aszkézisét, a feleség pedig az élet áramlását. Érdekes világ, de nem gondoltam, hogy ebben nekem helyem lenne. Szívesen olvasgatom a Talmudot, van is itt egy példányom magyar fordításban, sok érdekes és jó szöveg van benne.

– Szerinted ezek a belső feszültségek nem emésztik fel az országot?

– Nem gondolom, Izrael egy konszolidált állam.

– *De Rabin miniszterelnököt történetesen nem palesztin merénylet ölte meg.*

– Erről elmondok valamit. 2006-ban Jeruzsálemben voltam a Jerusalem Literature Fund meghívásával, ami annak volt köszönhető, hogy nem különösebb érdeklődéssel, de azért valamilyen méltánnyal számon tartják a nevesebb zsidó írókat szerzte a nagyvilágban. A Jerusalem Literature Fund szervezett egy felolvasást és író-olvasó találkozót, amelynek a moderátora Tommy Lapid volt. Tommy velem egykorú ember, aki 1944-ben tőlem négy házzal odébb egy svéd védett házban volt Budapesten, én egy svájciban voltam, az úgynevezett nemzetközi gettóban a Pozsonyi úton. Tommyval találkoztam már korábban is, és elég jól megértettük egymást, ő az izraeli liberális pártnak volt az elnöke. A beszélgetés alkalmával viccelődött, hogy mindjárt jön Simón Peresz, aki az izraeli politikusok közül abban tűnik ki, hogy nemcsak ír, hanem olvas is.

– *Ez nemzetközileg is majdnem példátlan.*

– Meglepő módon Peresz még tőlem is olvasott valamit. Mindenesetre ültünk egy asztal körül, szemben velem Ehúd Olmert, az akkori belügyminiszter, és amikor jött a Peresz, automatikusan felállt, és átengedte a helyét az asztalfőn. Nagyon gerontokratikus az izraeli politikai élet, Olmert úgy kérdezte az elnököt, mint egy elemi iskolás tanuló a tanárát. Simón Peresz egyike volt az alapítóknak, annak a 15 személynek, akik Ben-Gúrión körül álltak. Aztán egy idő után külön ültünk Peresszel, és jó másfél óra hosszat beszélgettünk. Peresz azt mondta, hogy történelmileg ezt a játszmát megnyertük, politikailag viszont elvesztettük.

– *Ezt hogy kell érteni?*

– A békés beilleszkedés érdekében a palesztinokkal meg kellett állapodni, de az izraeli lakosság többsége szerint túl sok engedményt tettek, ami meggyengítette a politikai támogatottságukat. Négy nappal ezután eljöttem Izraelből, és az ötödik napon lőtték le Rabin miniszterelnököt. De még amikor ott voltam, láttam teherautókat, amivel a farmerek vitték a portékájukat a Golan-fennsíkról, és a teherautóra az volt felírva, hogy vesszen Rabin és Peresz. Aztán még az indulásom előtt voltam egy újság szerkesztőjénél, akinek a felesége egy felvidéki jó családból való hölgy volt, és azt mondta, hogy azt se bánná, ha látná a Pereszt lógni.

– *Kedves szavak.*

– Ráadásul ez egy művelt és intelligens hölgy volt.

– *Szerintem az emberi minőség teljesen független a műveltségtől és az intellektuális képességtől.*

- Igazad lehet.
- *Mikor jártál utoljára Izraelben?*
- 2013-ban, egy könyvfesztiválra mentünk hármasban Esterházyval és Spiróval, ami nagyon vicces volt.
- *Miért?*
- Mert a Spiró azt mondta, hogy ő nem zsidó.
- *Hanem?*
- Magyar állampolgár.
- *És gondolom, Esterházy is tagadta.*
- Teljes mértékben.
- *Ezek után nem lehetett könnyű szabatosan meghatároznod magad.*
- Az ember többféle irányból határozhatja meg magát, ha röviden próbálnám, akkor azt mondanám, hogy Budapesten élő európai magyar zsidó vagyok. Ha specifikálni kellene, akkor még mondanám Újfalut és Debrecent meg Nagyváradot, Bihart, a Partiumot és Kolozsvárt is.

ÚSZÓ TEMPLOM, 2017